

6. Ланн Е. Литературная мистификация / Е. Ланн. — М. ; Л. : ГИЗ, 1930. — 234 с.
7. Лотман Ю. М. Архаисты-просветители / Ю. М. Лотман // Из истории русской культуры. Т. V: XIX век. — М. : Языки русской культуры, 1996. — С. 410—428.
8. Мазур Н. Н. Маска неистового стихотворца в «Евгении Онегине»: полемические функции / Н. Н. Мазур // Пушкин и его современники: Сб. научных трудов / РАН. Ин-т русской литературы. — Вып. 5 (44). — СПб. : Нестор-История, 2009. — С. 141—208.
9. Проскурин О. А. Литературные скандалы пушкинской эпохи / О.А. Проскурин. — М. : ОГИ, 2000. — 368 с.
10. Словарь русского языка XVIII в.: в 14 вып. / АН СССР. Ин-т рус. яз.; гл. ред.: Ю. С. Сорокин. — СПб. : Наука, 1997. — Вып. 9: Из — Каста. — 270 с.
11. Сушков, Н. В. Метромания, или Страсть к стихотворству. Комедия в 5 д. / Н. В. Сушков. — СПб. : В тип. Н. Греча, 1820. — 144 с.
12. Сушков, Николай Васильевич // Русский биографический словарь: в 25 т. — Т. 20: Суворова-Ткачев / Имп. Русское Историческое Общество. — СПб. : тип. тов. «Общественная польза», 1912. — С. 215—217.
13. Хитрова Д. (Не)известная автоэпиграмма Пушкина: к интерпретации одной строфы из «Евгения Онегина» [Электронный ресурс] / Д. Хитрова // Кириллица, или Небо в алмазах: Сборник к 40-летию К. Рогова. — 2006. — Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/archiv.html?topic=all&fromday=01&frommonth=01&fromyear=2003&tillday=16&tillmonth=11&tillyear=2006&start=21>
14. Шаховской А. А. Комедии. Стихотворения / А. А. Шаховской. — Л. : Сов. писатель, 1961. — 828 с.
15. Piron A. La Métromanie, ou le Poète / A. Piron. — Paris : Veuve Duchesne, 1765. — 132 p.
16. Théâtre du XVIIIe siècle. — Paris, Gallimard, coll. de la Pléiade, 1971. — Т. I.

Summary. In the article the free translation of the comedy written by Piron “Metromaniya” made by N.V. Sushkov is analyzed. The methods of the reception of the plot popular in Russia in the early XIX century are revealed. The author comes to the conclusion of the creative development of French comedy in the light of Russian comic tradition and the specific literary situation by Russian literature.

Keywords: comedy, plot, reception, free translation, interpretation, comedic character, type.

УДК 821.161.2 — 2.091

П.І.Боднарчук

АНТИУТОПІЯ ЧИ ТРАГЕДІЯ В ЇЇ ІРОНІЧНОМУ ВИЯВІ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄС М. КУЛІША «НАРОДНИЙ МАЛАХІЙ» ТА ЛЕСІ УКРАЇНКИ «КАССАНДРА»)

У статті досліджується антиутопія героїв п'єс (М. Куліша «Народний Малахій» та Лесі Українки «Кассандра») в їх трагедійно-комічному вияві.

Ключові слова: антиутопія, трагедія, образ, мотив.

Українська драматургія 20-30-х років ХХ ст. — складна і суперечлива віха розвитку української мистецької культури. Одним з визначних митців цієї доби є Микола Куліш, творчість якого визначає шляхи розвитку драматургії цього періоду.

Творчість Миколи Куліша — це багатогранне, гранично загострене зображення побуту, психології, соціально-культурних процесів, інтелектуальної динаміки, світоглядних тенденцій в Україні першої третини ХХ століття. Доля українського села і селянина, пошуки інтелігенції, пріоритети і цінності нової генерації держслужбовців, протестні явища у свідомості і почуття митців, психологічні тенденції у робітничому середовищі, духовний стан міста і села, аспекти національно-історичного розвитку України — такою є семіосфера основних проблем Кулішевої драматургії. Важливе сюжетно-композиційне значення у Кулішевій драматургії мають максимально загострені ситуації, що висувають на перший план приховані психологічні мотиви, інтелектуальні акценти, динаміку внутрішніх мікросвіту та макросвіту. М. Куліш відтворює такі стани, які перебувають на межі інтуїтивного, свідомого та ірраціонального. У центрі художнього світу драматурга — особистість, амплітуда її внутрішньо-психологічних, душевних

коливань. М. Куліш малював живий, колоритний, концептуально-типовий художній образ. Копався в глибинах і вишукував «те, що на споді».

Художні особливості Кулішевого образу визначаються багатоплановістю зображення, композиційною поліфункціональністю, підтекстовою глибиною. Його персонажі живуть насиченим життям. Вони мислителі, полемісти, бунтівники... Вони формують власну картину дійсності світу, суб'єктивізму автора.

П'єса «Народний Малахій» належить до найбільш дискусійних творів М. Куліша й виключає *однозначність* у своїй інтерпретації. За своїм задумом, за своєю мистецькою природою п'єса розрахована на безмежний асоціативний спектр у її сприйнятті й тлумаченні. Художня непересічність «Народного Малахія» значною мірою зумовлена його символіко-образною складністю, яка й посилює інтерес до твору.

Характер Малахія антиутопічний, бо він не зовсім усвідомлює те, що робить. Антиутопічний мотив опановує Любуню, яка немов спокутує батькові гріхи, хоче його врятувати від гибелі, а сама гине. Шлях її на Голгофу – добровільний і усвідомлений. Жертва її даремна, і розплата життям неминуча. Любуня вносить у плетиво тем «Народного Малахія» лірично-співучу тему ніжності й приреченості. Без цього ріжучий дисонанс теми Малахія на контрастному тлі двох суспільних ладів – патріархального й технічного – був би, майже нестерпним. Драматург зображує свого героя у той час, коли ним заволоділа ідея-фікс — негайно й особисто взяти участь у кардинальному переустрої України як світу.

Мотив антиутопічності присутній і в долі Любуні, яку мати послала відшукати й повернути додому батька, що вирушив у ходіння світом із проповіддю своєї «негайної реформи людини» й декретного утвердження «голубої далі» для всього людства. Доля Любуні складається трагічно. Вона вирушає у далеку путь заради батька, їй доводиться пережити чимало випробувань, але, незважаючи на труднощі, вона відмовляється повернутися додому без нього. Проте найбільше бажання обернулося найбільшою трагедією. Повністю переселившись у свій сфантазований світ, Малахій не визнає власної доньки й, зрікаючись «родинного стану», відмовляється від неї. Він повністю в собі, у своїх мріях, у «голубих своїх країнах». Це стає трагедією для меншої доньки, а збожеволілий Малахій почуває себе щасливим у відмові від родинних почуттів та обов'язків.

Титульна конструкція фіксує інтертекстуальний перегук п'єси із Святим Письмом. Пророк Малахій – один з пророків, який ніс слово щодо суду Божого. Налаштованість на релігійне сприйняття на вихідному пункті інтерпретації-назві – обумовлює подальше розуміння твору.

Малахій, хоч і опосередковано, вбиває власну доньку. Смерть Любуні символізує крах ілюзій Малахія Стаканчика. Він є «лжепророком». Влучними є слова М. Кудрявцева про те, що «людина здатна імітувати на вимогу власного офіціозу ідейну, політичну, соціальну активність, залишаючись при цьому байдужою до громадських проблем, борючись насамперед за можливість мати місце під сонцем...» [1, 34]. Божевільний стан Малахія дещо ускладнює розуміння сутності його образу. Здавна вважалося, що люди у такому стані від Бога. Божевілля мислиться тут як наслідок невідповідності світу внутрішнього зовнішнім показникам. Співіснування двох антагоністичних позицій у душі героя, поривання до голубих мрій, поверховість його переконань становить трагедію Малахія Стаканчика. Микола Куліш зазначав, що він хотів «показати ідеологічного шкідника в його природному оточенні. Оце основна ідея моєї п'єси» [4, 464].

Саме проблема вільного вибору людини між жорстокою правдою життя і оманною «голубих далей» і «голубої мети», що на думку М. Кудрявцева асоціюється в п'єсі «Народний Малахій» з диявольським знаком [2, 39], порушена і в драмі «Кассандра» Лесі Українки.

Лесею Українкою ця тема вирішується в виключно трагедійному ключі, а М. Кулішем – в жанрі антиутопії. Але функція сміху виявляється в п'єсах обох драматургів. У «Народному Малахії» над своїм героєм Стаканчиком іронізує сам автор – М. Куліш, вводячи його в комічні ситуації, в котрих увесь пафос гучномовних промов іронічно спростовується самим життям. Так, коли «новопомазаний» народний поводитир вважає, що його ведуть до РНК, насправді реформатора випроводжають на Сабурову дачу для «психіатричного освідчення» [5, 58]. Кассандра Лесі Українки сама сміється над життям в момент найвищого трагізму, коли гине її народ. І в її сміхові звучить іронія над самою долею, бо цвітіння гранату над руїнами Трої віщує відродження до життя.

У фіналі драми «Кассандра» виразно звучить мотив міфу про фенікса, що згораючи, знову відроджується до нового життя. Кассандра Лесі Українки вільна від усяких ідеологій. Єдине мірило її цінностей – це правда, навіть якщо вона несправедлива. Малахій же є в'язнем утопічних комуністичних теорій (їхнім в'язнем певний час був і сам М. Куліш). Мірилом цінностей для Малахія є соціальна справедливість. Але оскільки встановлення всесвітньої соціальної справедливості – утопічна байка, то всі пророцтва героя звучать «диким дисонансом» до реалій життя, коректованих жорстокою правдою. Малахія називають реформатором, або просто «кло-

уном». Тобто визнають його юродивість. Кассандру, за те що оголює правду, – безсоромною, безумною, хворою, зловісницею, що вбиває надію своїм пророцтвом. З Малахія одні сміються, інші в нього вірять, бо дуже вже привабливі його гасла. Кассандри ж всі жахаються, як самої долі. Натомість Кассандра не наважується принести в жертву навіть воїна-чужинця, в той час як Малахій своїми діями провокує загибель власної доньки Любуні. В той час як Малахій Стаканчик тікає в «голубі далі», його донька Любуня бачить «в божих очах сум і тінь неминущого» [5, 72]. Мотив «неминущого» звучить і в «Кассандрі» Лесі Українки. Любуню і Кассандру, на перший погляд таких різних, єднає одне – здатність до мужнього протистояння невблаганній долі.

Але по-різному складаються долі героїнь. У серці Кассандри разом із сумнівами відроджується спогад любові, й зі сліпої виконавиці долі вона знову перетворюється на слабку милосердну жінку. Кассандра розуміє, що маючи право виголошувати жорстоку правду, не має права сама бути жорстокою. Справжній пророк не приймає жертв. Любуня ж сама добровільно стає жертвою малахіянівських мрій і тоне «в голубому морі», спочатку занепастивши душу, ставши повією, потім позбавивши себе життя. Любуня – Малахій, Кассандра – Гелен, – це образи антитези, в яких автори протиставляють різні світовідчуття, світосприйняття – жіноче й чоловіче, ірраціональне й раціональне. Так, Малахій виявляє чоловічу недалекоглядність і сам не усвідомлює те зло, яке несе людям. Це лжепророк-антихрист, «голуба мета» якого має номер зі «звірним числом» – 666. Найбільша трагедія Малахія в тому, що він сам не усвідомлює антиутопічності своїх промов і не здатний почути різкого дисонансу своєї дудки. Малахій немов одержимий нечистим духом. Гелен же – просто занадто практична й корислива людина, яка, назвавши себе пророком, робить те «що треба, і що корисно, що почесно» [6, 139]. Тобто виголошує лиш те, що від нього хочуть почути. Кассандра і Любуня визнають тільки правду. Для Гелена і неправда істинна, коли корисна. Малахій же взагалі неправди в своїх речах не помічає і тому, як і Гелен, видає її за істину.

Драми Лесі Українки та М. Куліша єднає антиутопічність – вдала спроба їх авторів створити колективний образ натовпу «сліпонароджених», що майже в гіпнотичному стані, спричиненого солодкими промовама лжепророків, слідує за ними в екстазі фанатичного пориву, ідентифікуючи себе зі своїм поводителем. Того ж, хто раптом несподіваним чином прозирає, як приміром Любуня з «Народного Малахія», чекає неминуча загибель. У «Кассандрі» Лесі Українки теж звучить пророцтво щодо власної долі. Вона сама, як Кассандра, бачить своє майбутнє, але не може його відвернути. Драми Лесі Українки та М. Куліша мають допомогти нашому сучаснику, осмисливши минуле *свого* народу, вилікуватися від колективного синдрому сліпої віри в фальшиві ідеали чи масової зневіри й духовного убозтва. Не уникати погляду своєї долі, не боятися пізнати істину – головна установка драм Лесі Українки та М. Куліша.

Список використаних джерел

1. Кудрявцев М. Г. Микола Куліш: сторінки життя і творчості / Кудрявцев М. Г. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. – 108 с.
2. Кудрявцев М. Г. Нариси з історії української літератури і компаративістики / М. Г. Кудрявцев. – Випуск 1. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. – 368 с.
3. Кузякіна Н. П'єси Миколи Куліша. Літературна і сценічна історія / Н. Кузякіна. — К.: Радянський письменник, 1970. — 256 с.
4. Куліш М. Твори: у двох томах / М. Куліш. – К.: Дніпро, 1990. – Т.2: П'єси, статті, виступи, документи, листи, спогади. – 1990. – 877 с.
5. Куліш М. Твори / М. Куліш [Спогади про М. Куліша – Антоніни Куліш]. – Нью Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1955. – 477 с.
6. Українка Лєся. Твори: В 4т. / Лєся Українка. – К.: Дніпро, 1981. – Т. 2. – 528 с.

Summary. In the article defining anti-utopian discourse of the plays M. Kulishes «People's Malahiy», Lesya Ukrainian's «Kassandra» in his tragedy-irony expression.

Key words: anti-utopian, tragedy, character, reason